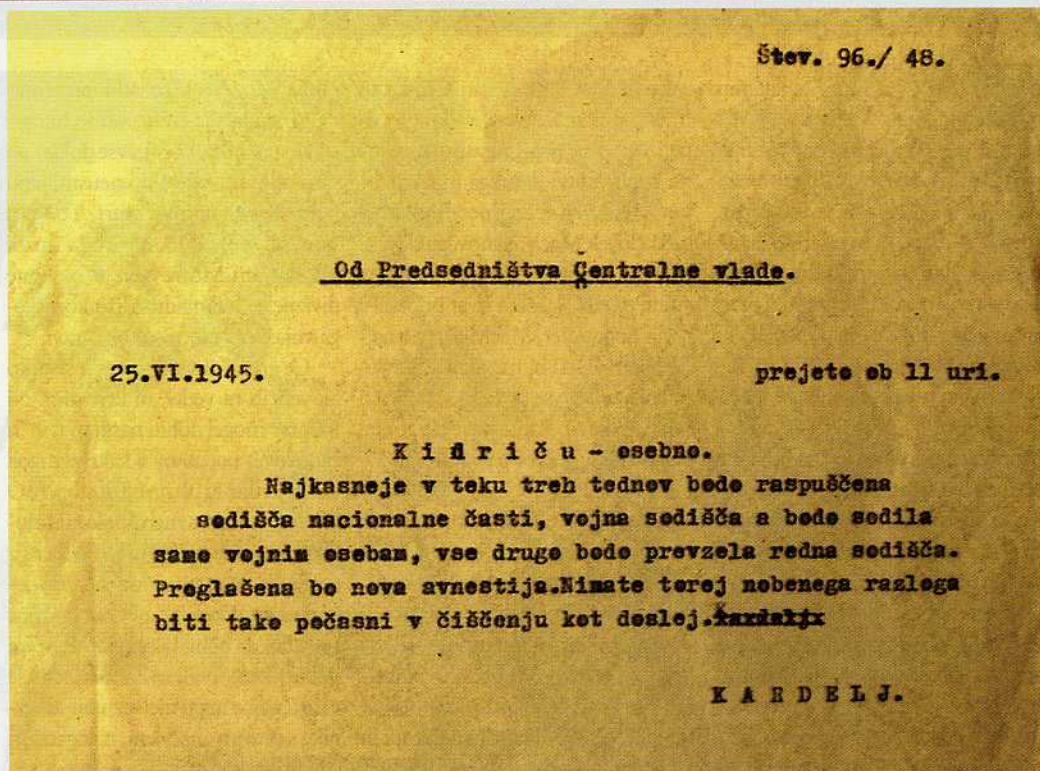

Depeša, v kateri Edvard Kardelj priganja Borisa Kidriča, naj pospešijo "čiščenje" - pobijanje.

V Muzeju novejšje zgodovine v Celju so odprli razstavo z naslovom Prikrito in očem zakrito, ki prikazuje prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne na Slovenskem.

Avtor razstave dr. Mitja Ferenc, docent za sodobno zgodovino na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, je bil več let član vladne komisije za ureditev prikritih grobišč. Komisija je ugotovila 410 lokacij prikritih grobišč, ki so posejana po ozemlju celotne Slovenije. V sodelovanju s po-

410 grobišč

znalci posameznih grobišč, kriminalisti in drugimi sta avtor razstave dr. Mitja Ferenc s filozofske fakultete in Mateja Bavdaž z ministrstva za kulturo v obdobju med marcem 2002 in februarjem 2003 ter septembrom 2003 in decembrom 2004 obdelala 410 lokacij grobišč. "Vsaka druga ali tretja občina ima eno ali več prikritih grobišč," pravi dr. Ferenc.

Še 160 neraziskanih grobišč

Ob opisih je bilo pripravljenih 1.095 digitalnih topografskih in ortofoto kart v merilu 1 : 5000, narejenih je bilo okoli 3.400 fotografij, od katerih jih je 1.658 del računalniške aplikacije. Zbranih, prenesenih in urejenih je bilo tudi okoli 2.800 skic, zemljevidov, fotografij in druge dokumentacije, pripravljenih 632 kart s parcelnimi številkami, 199 zemljevidov v merilu 1 : 50.000, narejeni so bili številni audio- in videozapisi. Za vsako grobišče so v posebni računalniški obrazec vnesli kar 29 podatkov. Najprej so morali najti ljudi, ki so o grobišču kaj vedeli, treba je bilo priti do njih, jih pripraviti do

tega, da kaj povedo in da pokažejo kraj grobišča; vse to je bilo treba zapisati in poleg tega še zbrati oziroma poiskati mnoge druge podatke. Na seznamu je ostalo še okoli 160 lokacij, ki bi jih bilo treba na terenu evidentirati in nato obdelati. Tako je razstava v nekem smislu tudi prikaz sadov opravljenega dela v preteklih dveh letih. Glede na mesta, ki so jih izbrali za pomore, lahko grobišča razdelimo v štiri skupine: kraška brezna (87), rudniške jaške in zaklonišča (10), protitankovske in

strelske jarke (15) ter jame, ki so jih morali pred poboji izkopati (298). **V povojnih pomorih je bilo ubitih 13.500 Slovencev** Glede statusa in narodnosti žrtev je treba zapisati, da so za zdaj razvrščene le na podlagi neposrednih in posrednih ustnih virov in literature. Podatki so torej orientacijski, saj izkopavanj do zdaj skoraj ni bilo. Pa še tam, kjer so bila, so včasih težave pri ugotavljanju, ali gre za vojake ali civiliste. Vendarle je največ

prikritih grobišč vojaških – 134. V 79 grobiščih so civilisti, v 72 vojaki in civilisti skupaj, medtem ko za četrtino (109) ni podatkov.

V Sloveniji so po vojni ubijali tudi pripadnike drugih narodov, največ pripadnike oboroženih sil Neodvisne države Hrvaške (hrvaške ustaše in domobrane), pripadnike Srbskega dobrovoljskega korpusa, črnogorskih in drugih četnikov ter tudi civilistov, ki so se umikali z oboroženimi enotami čez Slovenijo na Koroško. Kaže, da je grobišč, v katerih so osebe neslovenske narodnosti, več kot "slovenskih". Kljub številnim "maršem smrti" po nekdanjih jugoslovanskih pokrajinah, kjer so končali vrnjeni in zajeti vojaki in tudi civilisti, jih večina leži na slovenskem ozemlju. Med evidentiranimi grobišči jih je 108 s Slovenci, 84 s hrvaškimi žrtvami in 61 z nemškimi. V 59 grobiščih so skupaj žrtve različnih narodnosti, za 62 pa ni nobenih podatkov o narodnosti. Za natančnejšo raziskavo bi jih bilo treba strokovno izkopati in pri tem narediti vse potrebne analize. V povojnih pobo-

Prstan, ki so ga našli med izkopavanjem grobišča pri Slovenski Bistrici

jih je bilo ubitih vsaj 13.500 Slovencev, kot ugotavlja posebna komisija na Inštitutu za novejšjo zgodovino, ki evidentira slovenske žrtve med drugo svetovno vojno in po njej.

S 100 na 410

Urejenost, bolje rečeno označenost pregledanih lokacij, je zelo različna. Urejeno ni skoraj nobeno grobišče. Tista znamenja, ki so bila postavljena okoli leta 1990, so skoraj že propadla. Od sredine devetdesetih let so začeli postavljati trajnejša znamenja. Ponекod so postavili že prave spominske kapele, kot npr. v Mariji Reki, pred Barbarinim rovom v Hudi Jami. Slovenska država je tu povsem odpovedala, saj je denar namesto urejanju številnih grobišč namenjala le za ureditev Spominskega parka Teharje in kapele v Kočevskem rogu. Na manj kot tretjini (125) od 410 lokacij je postavljeno znamenje, 285 krajev pa je neoznačenih. Le redkokje so okolico grobišč še dodatno uredili in postavili kazipote.

Ko se je dr. Mitja Ferenc pred leti lotil raziskovanja prikritih grobišč, je domneval, da jih bo od sto do sto dvajset, toda že prvo leto dela je imel evidentiranih 198 grobišč. Moti ga, da je toliko razprav o tem, kakšen naj bo napis ob grobiščih, in poudarja, da je treba najprej narediti evidenco, ki je prva stopnja pri urejevanju grobišč. Šele potem se je treba lotiti njihovega raziskovanja in zunanje ureditve. Po njegovo je doslej država pri tem naredila zelo malo. Tam, kjer pa se je nekaj vendarle naredilo, so bili za to zaslužni posamezniki in posamezne skupine, lokalne skupnosti ali Dars, ki avtocest ni mogel graditi čez grobišča (Tezenski gozd).

Slovenska Bistrica

Dr. Ferenc izpostavlja primer občine Slovenska Bistrica, kjer so se zelo potrudili in grobišče v zaklonišču za tovarno Impol dali strokovno izkopati, posmrtno ostanke žrtev povojnih pobojev pa pokopati na posebnem delu pokopališča, kjer so postavili lep nagrobnik. Opozoril je tudi, da Nemčija in Italija že vrsto let vzorno skrbita za grobove okupatorjevih vojakov, pokopanih na ozemlju Slovenije. Strokovno jih izkopavajo povsod po Sloveniji in pokopa-

Zgodovinar dr. Mitja Ferenc je razstavo o povojnih grobiščih pripravil vzorno.

vajo na lepo urejenih delih pokopališč v Celju, Kranju in Ljubljani. Za naprej je, kot pravi dr. Ferenc, treba narediti načrt tistih grobišč, kjer so možnosti za izkope oziroma prekope. Izkopi so potrebni tudi zato, ker je večina grobišč na nepietetnih krajih. Doslej je bilo le eno grobišče razglašeno za kulturni spomenik (Brezarjevo brezno pri Podutiku), vendar je tudi to oskrunjeno s smetmi.

Dr. Mitja Ferenc pravi, da je glavni razlog za to razstavo moralna obveznost, da se rezultati njegovega dela prikažejo tudi širši javnosti. Mrtve je treba dostojno pokopati, dodaja. "Namesto besed in obljub so potrebna konkretna dejanja," poziva odgovorne na oblasti. "Treba je biti odločen in pogumen," še doda. Komisija za ureditev prikritih grobišč je s koncem mandata lanskega decembra nehala obstajati, s tem pa se je ustavilo tudi odkrivanje in raziskovanje te problematike. Obstaja namreč še najmanj 160 lokacij morebitnih grobišč, ki bi jih bilo treba evidentirati oziroma zbrati o njih čim več podatkov.

Jeseni tudi v Ljubljani

Dr. Ferenc je odgovoril tudi na vprašanje, zakaj ta odlična in zgovorna razstava ni na ogled v Ljubljani. Dejal je, precej diplomatsko, da "v osrednji slovenski muzejski ustanovi za to razstavo ni bilo priložnosti" oziroma da v Muzeju za novejšjo zgodovino v Ljubljani za to razstavo ni bilo ne denarja ne prostora. Celjska razstava spremlja obsežen katalog z množico zelo zgovornih posnetkov in dokumentarni film, ki ga je naredil te-

www.radiodur.si

Nismo največji, nismo najboljši, nismo najlepši in nismo najbolj trapasti.

01 / 520 5000

Pano Kdo leži Pod Krenom prikazuje izsledke raziskave iz lanske jeseni, ki je potrdila, da so v tem grobišču verjetno pobiti pripadniki drugih narodnosti.

na sodišča. Proglašena bo nova amnestija. Nimate torej nobenega razloga biti tako počasni v čiščenju kot doslej." Kardelj je v tej depeši uporabil izraz "čiščenje", ki je v tistem času pomenil samo eno: aretacije, umore, pomore, skratka, radikalno odstranjevanje političnih nasprotnikov. Tisti, ki so se do zdaj izgovarjali, da slovenski komunisti niso organizirali pomorov in da zato zanje niso odgovorni, saj da za kaj takšnega ni dokazov, in da jih je torej izvajal nekdo drug (npr. "jugoslovanska armada"), so zdaj končno dobili toliko potrebni in odločilni "dokaz". Komunisti in njihovi partizani so med vojno pobili na tisoče Slovencev, po vojni pa še več, kljub temu pa si nekdo drzne govoriti o nekakšnih dokazih za to.

Celjska razstava o povojnih pomorih vojnih ujetnikov in civilistov kliče odgovorne v državi, da se končno lotijo resnega in sistematičnega urejanja te problematike. V. M.

Čistilec Kardelj

Na razstavi je predstavljen tudi dokument (depeša oziroma ukaz), ki ga je 25. junija 1945 Edvard Kardelj, takrat podpredsednik beograjske vlade, poslal Borisu Kidriču, predsedniku slovenske vlade. V njem piše: "Najkasneje v teku treh tednov bodo razpuščena sodišča nacionalne časti, vojna sodišča bodo sodila samo vojnim osebam, vse druge bodo prevzela red-